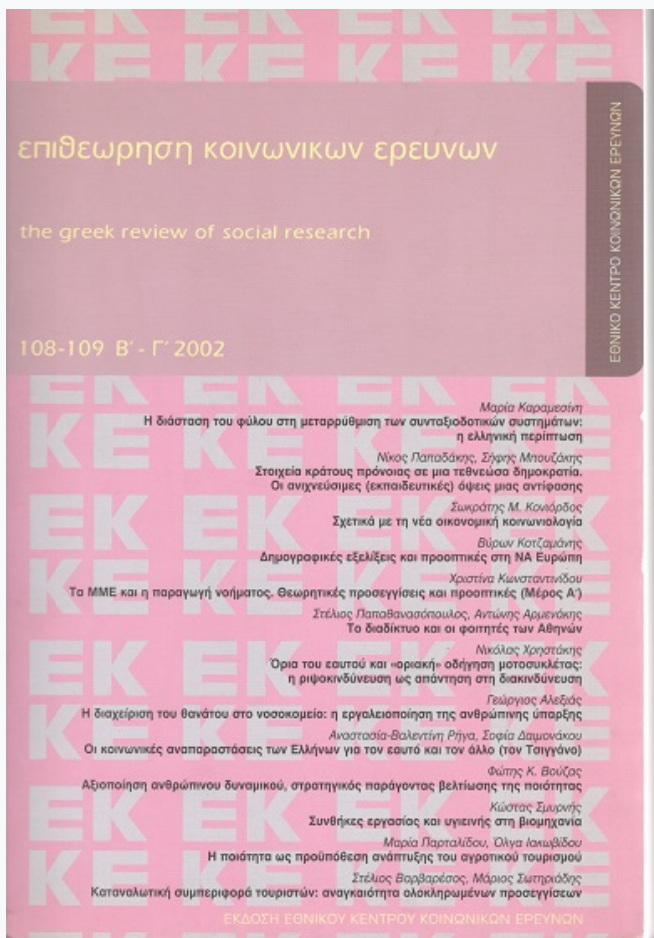

The Greek Review of Social Research

Vol 108 (2002)

108-109 Β'-Γ'

Κ.Κασιμάτη, Δομές και Ροές: Το φαινόμενο της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας

Ιορδάνης Ψημμένος

doi: [10.12681/grsr.9100](https://doi.org/10.12681/grsr.9100)

Copyright © 2002, Ιορδάνης Ψημμένος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Ψημμένος Ι. (2002). Κ.Κασιμάτη, Δομές και Ροές: Το φαινόμενο της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας. *The Greek Review of Social Research*, 108, 391–399. <https://doi.org/10.12681/grsr.9100>

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

από τον Ιορδάνη Ψημμένο

Κούλα Κασιμάτη, 2001, *Δομές και Ροές: το φαινόμενο της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας*, Αθήνα, Gutenberg, 432 σελ..

Η κριτική ενός επιστημονικού βιβλίου αποτελεί πάντα μια ηθική και πνευματική πρόκληση. Στην περίπτωση του βιβλίου της Καθηγήτριας Κ. Κασιμάτη *Δομές και Ροές*, αυτή η πρόκληση είναι ακόμα πιο έντονη για τρεις λόγους. *Πρώτο*, το βιβλίο είναι αποτέλεσμα πολύχρονης έρευνας και διδακτικής πείρας γύρω από το φαινόμενο της κοινωνικής κινητικότητας. Με έναν τρόπο απόλυτα κατανοητό και δομημένο, η συγγραφέας προσφέρει, εκτός από θεωρίες και αποτελέσματα διάφορων ερευνών για την κινητικότητα, και μια δομημένη σκέψη για το πώς μελετά κανείς την κινητικότητα. Πέραν δηλαδή του ότι αποτελεί πολύτιμο οδηγό της υπάρχουσας επιστημονικής σκέψης γύρω από τα θέματα της κινητικότητας, το βιβλίο *Δομές και Ροές* απαντά και σε θέματα μεθοδολογίας για την προσέγγιση της κοινωνικής κινητικότητας. *Δεύτερο*, παρουσιάζει τα κυριότερα θεωρητικά ρεύματα σκέψης στο χώρο της κοινωνιολογίας της στρωμάτωσης από το 1950 μέχρι σήμερα και θέτει στο κέντρο της ανάλυσης την επιρροή της μεταμοντέρνας εποχής επάνω στην προσωπική και κοινωνική ταυτότητα του ανθρω-

που. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η ανάλυση της κοινωνικής στρωμάτωσης στις πρώην σοσιαλιστικές κοινωνίες. *Τρίτο*, όλη η παραπάνω ανάλυση της μεταμοντέρνας εποχής για την Κασιμάτη θέτει ερωτηματικά στην προσέγγιση της κινητικότητας και στις έννοιες που χρησιμοποιεί η κοινωνιολογία για το φαινόμενο. Το πιο σημαντικό όμως σημείο είναι η ανάλυση για τη σύνδεση οικονομίας-κουλτούρας και ο ρόλος που παίζει στην κοινωνική στρωμάτωση.

Τη δεκαετία του 1950, ο κλασικός κοινωνιολόγος C.W. Mills παρουσίασε την αντίληψη ζωής που έχει ο σύγχρονος άνθρωπος σαν μια σειρά από παγίδες. Για τον Mills αυτές οι παγίδες είναι λιγότερο υλικές και περισσότερο πνευματικές. Ο σύγχρονος άνθρωπος αντιμετωπίζει όλο και πιο *συγκεντρωτικές* μορφές διοίκησης σε αντίθεση με την προ- ή πρωτο-καπιταλιστική κοινωνία. Η οικογένεια, ο χώρος της κατοικίας και εργασίας αρχίζουν να αποτελούν ολοένα και περισσότερο μικρογραφίες μπροστά στις παγκόσμιες μονάδες παραγωγής και πολιτικής διοίκησης. Αυτές οι «μικρογραφίες ζωής», μέσα από την απορρύθμιση της

εργασίας και της πολιτικής, εγκλωβίζουν το σύγχρονο άνθρωπο μακριά από την ιστορία και τη σύνδεση που έχει με τη βιογραφία του. Από τη μια πλευρά ο άνθρωπος της παγκοσμιοποίησης αδυνατεί να κατανοήσει τη δυνατότητα παρέμβασης στην πολιτική και γενικότερα στην κοινωνία, ενώ από την άλλη η ιστορία και η πολιτική φαντάζουν ολόενα και περισσότερο προεκτάσεις της ατομικής συμπεριφοράς του ανθρώπου. Η κοινωνία και ο ιδιωτικός χώρος μέσω του καταναλωτισμού και της ιδεολογίας της αγοράς όλο και περισσότερο σπρώχνουν τον άνθρωπο να πιστεύει ότι εκεί που έχασε τον αγώνα του με την πολιτική ίσως τον κερδίσει μέσω της κατανάλωσης ως προέκτασης του κύρους του (Bauman and Tester, 2001). Για τον Mills (1980) αυτές οι «μικρογραφίες ζωής» φαίνεται να επικαλύπτουν τη σχέση του ανθρώπου με την πολιτική, την οικονομία και το πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων, ενώ για τον Benjamin (1992) η εποχή που διανύουμε έχει κατορθώσει να δημιουργήσει καταστάσεις όπου ο σύγχρονος άνθρωπος δεν μπορεί πλέον να διηγηθεί την ιστορία του, γιατί την ιστορία την έχει διαδεχθεί η στιγμή και οι μικρές καθημερινές ατομικές ιστορίες. Ο σύγχρονος άνθρωπος αντιλαμβάνεται την ιστορία και τον εαυτό του όπως περίπου ο συλλέκτης αντιλαμβάνεται τη συλλογή του, σαν μια *τάξη* μέσα στην *αταξία* που κυριαρχεί.

Ένας φοιτητής κοινωνιολογίας, αναλύοντας το πώς βιώνει την καθημερινή πραγματικότητα και τη ζωή του

μέσα σε αυτήν, περιγράφει: *ότι υπάρχει η πραγματικότητα του σπιτιού, της οικογένειας, της εργασίας, των διαφορετικών μαθημάτων, της διασκέδασης, της πολιτικής*. Κάποιες από τις παραπάνω σπρώχνουν στη σχεδίαση του αύριο και άλλες πάλι περιορίζουν τον άνθρωπο στο τώρα και στις τακτικές αντιμετώπισης ή επιβίωσης του σήμερα, της οικογενειακής κατάστασης ή της εργασίας ή της διασκέδασης. Κάθε χώρος και κάθε χρονικό διάστημα αποτελούν κομμάτια ενός παζλ και για τον παραπάνω φοιτητή αποτελούν ασύνδετους κρίκους μιας πορείας που, όπως οι Sennett και Cobb περιγράφουν (1993) στο *Hidden injuries of class*, φαντάζουν σαν αμετάβλητες και φυσικές προεκτάσεις μιας κατάστασης. Το πώς μπορεί κάποιος να αλλάξει την πραγματικότητα σύμφωνα με τις ανάγκες του αποτελεί ένα ρευστό ερώτημα σήμερα, ενώ πρώτη θέση κατέχει το ερώτημα πώς κάποιος βιώνει τον κόσμο γύρω του και πώς κάποιος θα κατορθώσει να αφήσει πίσω του κάποιες πραγματικότητες για κάποιες άλλες, πιο προσιτές και ευχάριστες. Κάθε μία πραγματικότητα βιώνεται διαφορετικά και κάθε άτομο προσπαθεί να βρει τα *τρωτά* σημεία της για να την διαπεράσει. Αυτές οι πραγματικότητες και οι προσπάθειες των ανθρώπων αποτελούν το κεντρικό θέμα της Καθηγήτριας Κούλας Κασιμάτη στο πρόσφατο βιβλίο της.

Μέσα σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης, ατομοκεντρισμού ή ενός *επιχειρηματικού μακιαβελισμού* (Nell, 1996), η Καθηγήτρια Κούλα Κασιμάτη σπεύδει

να υπενθυμίσει στους/στις φοιτητές/τριες και στο επιστημονικό δυναμικό της χώρας τη σημασία που έχει: η κοινωνιολογική σκέψη και έρευνα και η εντόπιση της συνέχειας και των αλλαγών για την προσέγγιση της κοινωνικής στρωμάτωσης. Σε αντίθεση με ορισμένα ρεύματα μεταμοντερνισμού που «αποκηρύσσουν» τη μακρο-δομική προσέγγιση της κοινωνιολογίας γύρω από θέματα κοινωνικής στρωμάτωσης, και πολλές φορές φτάνουν και στο σημείο άρνησης της επιστημονικής λογικής ή ειδικότερα της αφαιρετικής λογικής (Abu-Lughod, 1999), η Κασιμάτη προσφέρει στο *Δομές και Ροές* παράλληλα επίπεδα σκέψης. Τοποθετεί την κοινωνική στρωμάτωση και την επαγγελματική κινητικότητα μέσα στα πλαίσια της οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης της κοινωνίας στην ιστορία και στους μηχανισμούς που επιτρέπουν κάποιες *τάξεις* και *στρώματα* ανθρώπων να κυριαρχήσουν και άλλα να περιθωριοποιηθούν.

Μέσα από το παραπάνω πλαίσιο παρουσιάζει την κοινωνική στρωμάτωση σαν έναν οικονομικό και πολιτισμικό μηχανισμό παραγωγής και αναπαραγωγής των δομών της καπιταλιστικής και σοσιαλιστικής κοινωνίας, ο οποίος όμως δεν είναι ούτε στατικός ούτε απομονωμένος από το σύγχρονο άνθρωπο και τις τακτικές επιβιώσής του. Η κοινωνική στρωμάτωση αποτελεί για την συγγραφέα όχι μια δημογραφική μελέτη κίνησης των ατόμων ή μια στατική περιχαράκωση των ατόμων, αλλά μια *διαρκή ροή* που βασίζεται στη συνέργεια ανάμεσα στην οικο-

νομία, στην πολιτική και τα άτομα. Αυτή η *διαρκής ροή* φαίνεται ακόμα πιο πολύ στις διαφορές που εντοπίζει η Κασιμάτη ανάμεσα στην εποχή του μοντερνισμού και στη μεταμοντέρνα εποχή.

Η κοινωνική στρωμάτωση, από μια καθαρά ταξική θεώρηση σε εθνικό επίπεδο, μετατρέπεται σε ένα ευρύτερο παγκόσμιο σύστημα αξιών και πολιτικών όπου από τη μια πλευρά ο άνθρωπος μπορεί και απολαμβάνει όλο και περισσότερο κάποια δικαιώματα, όπως αυτό της εκπαίδευσης, και από την άλλη πλευρά βρίσκεται αντιμέτωπος με νέες διακρίσεις. Για την Κασιμάτη, η εποχή του μεταμοντερνισμού και της παγκοσμιοποίησης αφήνει στον άνθρωπο νέα περιθώρια κατανόησης της δυνατότητας παραγωγής ατομικής ιστορίας μέσα σε ένα διεθνές χωρίς σύνορα πλαίσιο. Από τη μια πλευρά σε τοπικό επίπεδο υπάρχει μια ρευστότητα της ανισότητας και της στρωμάτωσης και από την άλλη πλευρά ο σύγχρονος άνθρωπος έχει να αντιπαλέψει μια ακόμα μεγαλύτερη συγκεντροποίηση της οικονομίας και πολιτικής και ταυτόχρονα την κατάρρευση ιδεολογιών ανθρωπισμού και ελπίδων ελευθερίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Η παγκοσμιοποίηση και η ελαστικότητα της εργασίας καθώς και η ρευστότητα των ταξικών φραγμών και κοινωνικών συνειδήσεων έρχονται να προσθέσουν στις ήδη υπάρχουσες δομές και μηχανισμούς κινητικότητας νέες παραμέτρους και αξίες. Αν για τον καθηγητή Nisbet (1966) ο 19ος και 20ός αιώνας προσδιόρισαν την κοινωνιολογική σκέψη

γύρω από τις ιδέες του κύρους και της τάξης, της κοινότητας και της κοινωνίας, ή της αλλοτριώσης και της πρόδου, για την Κασιμάτη το τέλος του 20ού αιώνα αφήνει ρευστές τις παραπάνω ιδέες και θέτει ερωτηματικά για το πώς και με ποια εννοιολογικά εργαλεία μπορεί κάποιος να αποδώσει την κοινωνική στρωμάτωση σε μια εποχή χωρίς ακόμα καθορισμένα πλαίσια.

Στο πρώτο κεφάλαιο, η Κασιμάτη αναλύει την έννοια και τις μορφές της κοινωνικής κινητικότητας. Ένα από τα κεντρικά σημεία ανάλυσης της κοινωνικής κινητικότητας είναι αυτό της ανισότητας. Μέσα από τη διεξοδική ανάλυση των κλασικών προσεγγίσεων (π.χ., Weber, Marx), η συγγραφέας επισημαίνει τα νέα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ανισότητας και το πώς αυτά επηρεάζουν τόσο τη θεωρητική προσέγγιση του θέματος όσο και την κοινωνική κινητικότητα. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας, οι ανισότητες με βάση το φύλο, την εθνότητα ή τη φυλή οριοθετούν τη νέα προσέγγιση της κοινωνικής ανισότητας, ενώ ταυτόχρονα οι ταξικές ανισότητες παραμένουν κεντρικά στοιχεία στρωμάτωσης μιας κοινωνίας. Στην ανάλυση των μορφών της κοινωνικής κινητικότητας, η Κασιμάτη, εκτός των άλλων παραμέτρων, προσφέρει στο αναγνωστικό κοινό δύο σχετικά «νέες» μορφές που σχετίζονται με την κινητικότητα. Αυτές είναι η πολιτική συμπεριφορά και η γεωγραφική κινητικότητα. Για μεν την πρώτη μορφή κινητικότητας, η Κασιμάτη επισημαίνει ότι εξετάζει, σε ενδογενεακό ή διαγενεακό επίπεδο, τις μετακινήσεις

ενός ατόμου προς κόμματα συντηρητικότερα ή ριζοσπαστικότερα. Όσον αφορά τη γεωγραφική κινητικότητα, η Κασιμάτη εντοπίζει τη σημασία που έχει η στρωμάτωση των μεταναστών για τη στρωμάτωση των μη μεταναστευτικών πληθυσμών και ιδίως του ντόπιου εργατικού δυναμικού.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, η Κασιμάτη τοποθετεί στο κέντρο της θεωρητικής ανάλυσης το θέμα της «τάξης» και της ταξικής στρωμάτωσης. Η δυναμική αλλά κριτική ανάλυση της «τάξης» φαίνεται στο κεφάλαιο αυτό μέσα από το πώς και από ποιες πλευρές προσεγγίζεται το θέμα. Η διαπίστωση ότι κάτι έχει αλλάξει ή αλλάζει δεν είναι θέμα ούτε δεδομένο ούτε κάτι που μπορεί να προσδιοριστεί στατικά εκτός της ιστορικής εποχής και των χαρακτηριστικών που έχει η κάθε κοινωνία. Η «τάξη», ως μορφή στρωμάτωσης, έχει έναν οικονομικό και πολιτισμικό χαρακτήρα σχέσεων, που εξελίσσεται και αναδιαμορφώνεται. Αυτός ο χαρακτήρας της τάξης, την εποχή του μετα-φορντισμού, παίρνει νέες διαστάσεις. Από τη μια πλευρά, ο τρόπος ζωής των ανθρώπων και τα καταναλωτικά πρότυπα έρχονται στο προσκήνιο σαν θέματα και χαρακτηριστικά με βάση τα οποία οι άνθρωποι διαχωρίζονται. Από την άλλη πλευρά, οι επαγγελματικές επιτυχίες ή αποτυχίες των ανθρώπων στην αγορά εργασίας ερμηνεύονται σαν αποτελέσματα ατομικών εκπαιδευτικών στρατηγικών και επιλογών. Και στις δύο πλευρές το άτομο με τα προσωπικά χαρακτηριστικά του και τις εκπαιδευτικές ή επαγγελματικές του

επιδόσεις εμφανίζεται κυρίαρχο μπροστά στο κοινωνικό σύστημα που το περιβάλλει. Μέσα σε μια τέτοια εποχή, η κοινωνική ανισότητα, η κοινωνική στρωμάτωση και η κινητικότητα αντιμετωπίζονται περισσότερο σαν να είναι αποτέλεσμα απομονωμένων, ατομικών επιδόσεων παρά το αντίθετο. Όπως πολύ σωστά εντοπίζει η Κασιμάτη, μέσα σε μια τέτοια εποχή η κοινωνική και προσωπική ταυτότητα του ανθρώπου αλλάζει σε τέτοιο βαθμό που οι διαδικασίες κοινωνικής στρωμάτωσης και οι μηχανισμοί κινητικότητας δεν είναι ορατοί και εύκολα προσδιορίσιμοι. Ακόμα και η χρήση της έννοιας της «τάξης», όπως αυτή οριοθετήθηκε από τον Marx, ή η χρήση της έννοιας *στρώμα* και *κύρος*, όπως αυτή εμφανίζεται στα κείμενα του Max Weber, φαίνεται σήμερα να εξαρτάται από οικονομικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Και είναι αυτή η συνάθροιση των διαφόρων παραμέτρων ή παραγόντων που χρειάζεται σήμερα στην Ελλάδα όσο και στις άλλες χώρες για τον κοινωνιολογικό προσδιορισμό της μεταφορντικής εποχής και της κοινωνικής στρωμάτωσης.

Στο τρίτο κεφάλαιο, η Κασιμάτη, ακολουθώντας την ιστορική διαδρομή ανάπτυξης της εργασίας και στηρίζοντας την ανάλυσή της στις θεωρητικές προσεγγίσεις των Weber, Marx και Bloch, οριοθετεί τις μεγάλες διαφορές στις σχέσεις των ανθρώπων που εισάγει η βιομηχανία και η κατανομή του εργατικού δυναμικού με βάση τη μισθωτή εργασία, το διαχωρισμό του νοικοκυριού από τον εργασιακό τόπο

και το βιομηχανικό σύστημα οργάνωσης της παραγωγής. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι η ανάλυση εμπεριέχει πολλά σημεία ενδιαφέροντος, όμως αυτό που υπερέχει στο κείμενο είναι: η ανάπτυξη των διάφορων σταδίων ανάπτυξης της εργασιακής οργάνωσης και η ανάλυση από τη συγγραφέα των *μορφών εργασίας* που συνδέονται με το επάγγελμα και την κοινωνική στρωμάτωση.

Όσον αφορά τα στάδια εργασιακής οργάνωσης, η Κασιμάτη αναλύει το σύστημα ταιύλορισμού, φορντισμού και μεταφορντισμού. Και τα τρία συστήματα εξετάζονται σε σχέση με τον έλεγχο και τις μορφές ελέγχου των εργαζομένων.

Σχετικά με τις μορφές εργασίας, η Κασιμάτη διακρίνει τρεις συστηματικές ενότητες θεωρητικού και ερευνητικού προσανατολισμού. Αυτές είναι: (i) η *παραγωγική και μη παραγωγική εργασία*, (ii) η *χειρωνακτική και διανοητική εργασία*, και (iii) η *ειδικευμένη και ανειδίκευτη εργασία*. Η μεταφορντική κοινωνία όχι μόνο έχει δημιουργήσει ερωτήματα γύρω από τη διάρθρωση και τις μορφές εργασίας, αλλά επιπλέον έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στο βαθμό που η εργασία επηρεάζει την κοινωνική και προσωπική ταυτότητα του εργαζόμενου. Στο ίδιο κεφάλαιο, αναφερόμενη στις σύγχρονες αντιλήψεις για την εργασία, η συγγραφέας θέτει το ερώτημα αν και κατά πόσο σε μια κοινωνία ανεργίας, ευελξίας και μερικής απασχόλησης, σε μια μεταμοντέρνα κοινωνία, όπου κυρίαρχα θέματα είναι η πολυδραστηριοποίη-

ση, ο καταναλωτισμός και ο ατομοκεντρικισμός, μπορούμε να θεωρούμε την εργασία ως το κεντρικότερο ζήτημα. Όταν εξετάζει το επάγγελμα και τις κοινωνικές του διαστάσεις, εκτός των εννοιολογικών προσδιορισμών του επαγγέλματος και την ανάλυση των επιστημονικών ερευνών για την *επαγγελματική δομή* στις χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού (π.χ., όπως αυτή του Blau-Duncan, 1967), η Κασιμάτη δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις νέες ελίτ που αναπτύσσονται στο τέλος του 20ού αιώνα. Μια από αυτές τις νέες ελίτ είναι και αυτή που συνδέεται με τις κοινωνικές υπηρεσίες και τα επιστημονικά επαγγέλματα.

Το τρίτο κεφάλαιο αναλύει επίσης τις *διαδικασίες* που ακολουθεί ένα άτομο για την επιλογή του επαγγέλματος καθώς και τις σύγχρονες θεωρίες που επικεντρώνονται στο άτομο και στις φιλοδοξίες του (π.χ., θεωρίες των Ginsberg, Super και Musgrave) και τις θεωρίες που επικεντρώνονται στις κοινωνικές δομές και στις ευκαιρίες ζωής (π.χ., οι θεωρίες των Roberts, Blau-Duncan και Holland).

Στο τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο αναλύονται διεξοδικά οι έρευνες για την κοινωνική κινητικότητα από κοινωνιολόγους που ακολούθησαν τη λειτουργιστική και βεμπεριανή προσέγγιση, καθώς και έρευνες που ασχολήθηκαν με την κοινωνική κινητικότητα στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, η Κασιμάτη αναλύει τη συμβολή των Sorokin, Glass, και Goldthrope. Για τον Sorokin (1927) η αναφορά εστιάζεται στη σύνδεση της επαγγελματικής κινη-

τικότητας και επιλογής του επαγγέλματος με τη λειτουργία του οικονομικού και βιομηχανικού συστήματος, ενώ για τους Glass (1954) και Goldthrope (1980) στις παραμέτρους που επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά την κινητικότητα ατόμων συγκεκριμένων ομάδων κύρους. Ασκείται, ακόμη, έμμεση κριτική γύρω από τις επιστημονικές υποθέσεις και τα αποτελέσματα. Στο τέταρτο κεφάλαιο η Κασιμάτη παρουσιάζει, εκτός των επιστημονικών ερευνών που έγιναν για τις καπιταλιστικές κοινωνίες, έρευνες γύρω από την κινητικότητα στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Αναφερόμενη στις μελέτες των Yanowitch (1977), Aiton (1986), Kende (1987) και Marshall (1997), εντοπίζει δύο βασικές παραμέτρους κοινωνικής κινητικότητας στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Η πρώτη παράμετρος συναρτάται με την ανάπτυξη της βιομηχανίας και τη συγκέντρωση του αγροτικού πληθυσμού έναντι της μισθωτής ομάδας εργατών στη βιομηχανία. Η δεύτερη παράμετρος συσχετίζεται με την εκπαίδευση και το κοινωνικό κύρος των γονέων καθώς και με τον τόπο διαβίωσης και ιδιαίτερα με τις διαφορές που παρουσιάζονται στην κινητικότητα ανάμεσα στις μεγαλο-αστεακές και αγροτικές περιοχές.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, η Κασιμάτη προσφέρει τις βασικές έρευνες κοινωνικής στρωμάτωσης και κινητικότητας στην Ελλάδα τον 19ο και 20ό αιώνα. Αναλύοντας την ταξική στρωμάτωση, παρουσιάζει τις κύριες μελέτες που με τα αποτελέσματά τους διαμόρφωσαν τη σύγχρονη κοινωνιολογική σκέψη

στην Ελλάδα (Μοσκόφ, Φίλιας, Τσουκαλάς, Μουζέλης, Πετμεζίδου, Μοσχονάς, Γεωργούλας). Αναφερόμενη στην κινητικότητα του 20ού αιώνα, η Κασιμάτη αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στις χωρικές μετακινήσεις και μεταναστεύσεις και στην επαγγελματική κινητικότητα των Πόντιων μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ένωση την περίοδο 1985-1990.

Στο δεύτερο μέρος του πέμπτου κεφαλαίου, παρουσιάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά που επηρεάζουν τη διαγενεακή και ενδογενεακή κινητικότητα, καθώς και την επαγγελματική μετακίνηση. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι το πώς μέσα από την κοινωνική στρωμάτωση οριοθετείται η κινητικότητα και το πώς ορισμένες ομάδες αναπαράγουν μέσα από την εξασφάλιση προνομίων και προσδοκιών ή φιλοδοξιών την ανέλιξη ατόμων που ανήκουν σε αυτές. Πέραν όμως των εκπαιδευτικών και άλλων κοινωνικών παραμέτρων, αυτό που ίσως έχει ιδιαίτερη σημασία στην Ελλάδα είναι οι πελατειακές σχέσεις ανάμεσα σε πολιτικές ομάδες, άτομα και κόμματα και οι οικονομικές συναλλαγές ή οι εσωτερικές αγορές εργασίας που επιτρέπουν ή όχι την επαγγελματική κινητικότητα. Τα παραπάνω προσεγγίζονται από την Κασιμάτη στο έκτο κεφάλαιο όπου και αναλύονται διεξοδικά οι μέχρι τώρα θεωρητικές αναλύσεις του ρόλου της οικογένειας και της αγοράς εργασίας στην κινητικότητα. Η Κασιμάτη ξεχωρίζει τις συνέπειες της κοινωνικής κινητικότητας ανάμεσα σε τρία επίπε-

δα: το συλλογικό/ταξικό, το ατομικό και το πολιτικό.

Το τελευταίο κεφάλαιο αφιερώνεται εξ ολοκλήρου σε ένα θέμα που αφορά τον κοινωνιολόγο που ασχολείται με την έρευνα της κοινωνικής στρωμάτωσης και ιδιαίτερα με τη μέτρηση της κινητικότητας. Πρόκειται για θέμα θεωρητικής υπόθεσης και μεθοδολογικής προσέγγισης του φαινομένου της κινητικότητας. Η Κασιμάτη πολύ σωστά διακρίνει την αδυναμία κάθε θεωρητικού μοντέλου για την πλήρη προσαρμογή του στην εμπειρική έρευνα. Επιπλέον, εξετάζει πώς είναι δυνατή η συνέργεια ανάμεσα στα αποτελέσματα μιας μελέτης, στην ερευνητική υπόθεση και στη δυναμική εξέλιξη του φαινομένου κατά τη διάρκεια της έρευνας. Η συγγραφέας εξετάζει τα θεωρητικά και τεχνικά-στατιστικά προβλήματα που απασχολούν τους ερευνητές της κινητικότητας. Στο πρώτο ζήτημα, αυτό των θεωρητικών προβλημάτων, εξετάζονται: (i) το μέγεθος και ο χαρακτήρας των μετακινήσεων, (ii) οι παράγοντες που επηρεάζουν τις τάσεις και ερμηνεύουν την κινητικότητα, (iii) η πρόβλεψη των τάσεων κινητικότητας. Στο δεύτερο ζήτημα, αυτό των τεχνικών-στατιστικών εφαρμογών έρευνας της κινητικότητας, αναλύονται (i) οι κυριότεροι δείκτες κινητικότητας, (ii) τα μαθηματικά – στοχαστικά μοντέλα, και (iii) οι πολυμεταβλητές στατιστικές αναλύσεις (multivariate).

Αυτό που σίγουρα ξεχωρίζει σ' αυτό το κεφάλαιο είναι η ανάλυση της σημασίας της βιογραφικής προσέγγι-

σης (Life-histories) για την οριοθέτηση της κινητικότητας, καθώς και η ανάλυση των προβλημάτων που σχετίζονται με τις μεθόδους ποσοτικών τεχνικών έρευνας. Αναφερόμενη στο Daniel Bertaux και στη βιογραφική προσέγγιση, η Κασιμάτη επισημαίνει όχι μόνο τη σημασία και τις αδυναμίες που καλύπτουν οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας, αλλά και τη θεωρητική συνεισφορά τους στη μελέτη του φαινομένου της κοινωνικής στρωμάτωσης και της κοινωνικής κινητικότητας. Από τις πολλές σημαντικές παρατηρήσεις που αναφέρονται, αυτό που είναι σημαντικό να αναφερθεί εδώ είναι: η σημασία της διαφορετικότητας (π.χ., τόπου/μορφής οικονομικής δραστηριότητας, κοινωνικής/πολιτισμικής οριοθέτησης από τα ίδια τα άτομα της κινητικότητας και των μορφών αυτής). Οι ιστορίες ζωής προσφέρουν αυτό που μέσα από εθνικές στατιστικές μελέτες και ερωτηματολόγια ο ερευνητής δεν είναι εύκολο να διακρίνει: τη συλλογική αντίληψη του ατόμου για την κοινωνική στρωμάτωση και τις κοινωνικές παραμέτρους που ίσως επηρεάζουν μια μικρή ομάδα ατόμων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως είναι μετανάστες ή συγκεκριμένες επαγγελματικές ομάδες. Σε μια κοινωνία πολυμορφίας, ταξικής στρωμάτωσης και διάφορων ιδεολογικών ρευμάτων, ο ρόλος της βιογραφικής προσέγγισης έρχεται να αναδείξει τη σχέση *δομής-δρώντος ατόμου* και τη σημασία της

προσέγγισης της ιστορίας της κινητικότητας από την πλευρά των υποκειμένων, όπως τη βιώνουν.

Σε όλη την ανάλυση της κοινωνικής στρωμάτωσης, η Κασιμάτη θέτει τις αντικειμενικές όσο και τις υποκειμενικές παραμέτρους οριοθέτησης της ταξικής και ιδεολογικής τοποθέτησης του ανθρώπου μέσα στην κοινωνία που ζει και εργάζεται. Για την κοινωνία του 21ου αιώνα, αυτό που χρειάζεται είναι η κοινωνιολογία και οι επιστήμες του ανθρώπου να προσεγγίσουν την κοινωνική πραγματικότητα μέσα από την *περιγραφή*, την *επεξήγηση*, αλλά και την *προσέγγιση των διαδικασιών συγκρότησης* αυτής της πραγματικότητας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από μελέτες όπως της Κασιμάτη, που διαθέτουν ένα πνεύμα φαντασίας και βλέπουν την επιστήμη όχι σαν ένα σύνολο *υποχρεωτικών ιδεών* και μέτρων, αλλά και ένα σύνολο ιδεών που τίθενται σε εξέταση. Ο επιστήμονας επιλέγει το *ποιο είναι το πρόβλημα, ποιες είναι οι αρχές που ανάλυνται αυτό* και πώς αυτές προσφέρουν μια πιο αντικειμενική ανάλυση των ορίων του ανθρώπου μέσα στην κοινωνία των πίεσεων και των διαφορετικών δράσεων και πιθανοτήτων που έχει ή αποκτά ο άνθρωπος (Wallerstein, 1999, στο Abu-Lughod, 1999).

Δρ. Ιορδάνης Ψημμένος,

Τμήμα Κοινωνιολογίας
του Παντείου Πανεπιστημίου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abu-Lughod J., 1999, *Sociology for the twenty-first century: continuities and cutting edges*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Bauman Z. and K. Tester, 2001, *Conversations with Zygmunt Bauman*, Cambridge Polity.
- Benjamin W., 1992, *Illuminations*, London, Fontana.
- Mills C.W., 1980, *The sociological imagination*, Harmondsworth, Penguin.
- Nell E., 1998, *Making sense of a changing economy: technology, markets and morals*, London, Routledge.
- Nisbet A. R., 1970, *The sociological tradition*, London, Heinman.
- Sennet R. and J. Cobb, 1993, *The hidden injuries of class*, London, Faber and Faber.
- Taylor Ch., 2000, *Sources of the self: The making of the modern identity*, Cambridge, Cambridge University Press.